

HU ISSN 1219-543X

PUBLICATIONES

UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO PHILOSOPHICA
TOMUS XXI – FASCICULUS 2

E TYPOGRAPHEO UNIVERSITATIS

MISKOLC
2017

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS
SECTIO PHILOSOPHICA

REDEGIT CONSILIUM MODERATORUM FACULTATIS
PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

PRAESES CONSILII MODERATORUM:
ZITA HORVÁTH

SECRETARIUS CONSILII MODERATORUM:
JÁNOS UGRAI

SOCII CONSILII MODERATORUM:
GÁBOR NAGY
JÁNOS RADA
NOÉMI VISKOLCZ

„...nem egyetlen történelem létezik.”

Ünnepi tanulmányok
Péter Katalin
80. születésnapja alkalmából

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő.....	7
<i>Ács Pál–Petneházi Gábor</i> : „A koponya kamrácskái” – Rimay János a csecsemők fejlődéséről elmélkedik.....	9
<i>Almási Gábor</i> : Értelmiségi apák a 16. században	27
<i>Balogh Judit</i> : Nemes János, a bibliaismerő székely főnemes.....	62
<i>íjf. Barta János</i> : Plébánosok, prédikátorok, parókusok Zemplén megyében egy 1800. évi összeírás tükrében.....	78
<i>Benda Borbála</i> : Az egri ferences rendház barátainak étkezése a 18. században (1726–1770)	90
<i>Dáné Veronka</i> : Homonnai Drugeth György „ötödik hadosztálya” – Perneszy Erzsébet, avagy 1616 és Bethlen Gábor törökössége	100
<i>Erdélyi Gabriella</i> : Nők a bűn hálójában – Becsület, szexualitás és a társadalmi nemek közötti viszonyok a késő középkori Magyarországon	120
<i>Gebei Sándor</i> : II. Rákóczi Ferenc és lengyel „asszonya”	138
<i>Gyulai Éva</i> : Pax aurea – Marussi András három latin verse Bethlen Gábor fejedelemhez (Kassa, 1620–1622)	155
<i>Jankovics József–Kőszeghy Péter</i> : Szeretők és házastársak – Misszilisek a szerelemről (esettanulmányok).....	188
<i>Kármán Gábor</i> : Madarász György, Eperjes politikus látnoka	214
<i>Monok István</i> : Iskolai használatú könyvek a németújvári protestáns iskola könyvtárában 1569–1634.....	236
<i>Nagy Gábor</i> : Az uppsalai érsekségtől a kajaneborgi várbörtönig – a latin nyelvű svéd történetírás négy alakjáról.....	247
<i>Orosz István</i> : Sárospatak szőlőhegyei és borai	266
<i>Pálffy Géza–Tóth Gergeby</i> : Az „országtablák”, egy új koronavers és a pozsonyi koronatorony különleges vasajtaja – Újdonságok a Szent Korona 17. századi történetéhez	279
<i>Papp Klára</i> : Arisztokrata nők mecénatúrája szociális és kulturális területeken – Az erdélyi Csáky és Jósika családok példáján	302
<i>Szabadi István</i> : „Végnélkül valók az egyenetlen házastársak szövevényei” – Wesselényi Anna és Bethlen László válásai	313
<i>Szijártó M. István</i> : Az alkotmányos rendiség megjelenése az 1790-es évek politikai diskurzusában.....	323

<i>Szörényi László</i> : „Ferdinánd fészülete” – Új lehetőségek Zrínyi beszélő feszületének forrásaihoz	334
<i>Viskolcz Noémi</i> : A nagyszombati református gyülekezet temploma és javai a 17. században.....	342

**PLÉBÁNOSOK, PRÉDIKÁTOROK, PARÓKUSOK
ZEMPLÉN MEGYÉBEN
EGY 1800. ÉVI ÖSSZEÍRÁS TÜKRÉBEN¹**

IFJ. BARTA JÁNOS

A történeti Zemplén vármegye nemcsak rendkívül változatos táji különbségeivel emelkedett ki a magyarországi vármegyék közül, hanem nemzetiségi és vallási sokszínűségével is. Földrajzilag a Nagyalföld peremvidékétől a Keleti Beszkidek hegyvonulataiig terjedt, lakosai között magyarokat, szlovákokat, ruténokat egyaránt találhatunk, sőt, kis számban németek is előfordultak. A három domináns nemzetiség földrajzilag nagyjából elkülönülten helyezkedett el, a három német telepes falu – Rátka, Károlyfalva, Traucsonfalva – a magyarok közé ékelődött. Szétszórtan tekintélyes számú zsidó is élt a megyében, közösségeik azonban az egyes települések lakosságán belül kisebbségben voltak, lakóhelyüket így területileg nem tudjuk elkülöníteni. Ami az egyes területek vallási jellegzetességét illeti, legkönnyebben a görög katolikus hit határai húzhatóak meg, mivel e vallás elterjedése – csekély eltéréssel – a ruténok lakóterületére esett. Nagyjából a megyebeli reformátusok lakóterülete is megmaradt a magyarok által lakott terület határain belül. A római katolikusok között azonban egyaránt találhatunk magyarokat és szlovákokat.

Kérdéses persze, hogy a fenti általánosságokat mennyire tudjuk konkretizálni, azaz pontos, vagy legalábbis megközelítő számokkal kifejezni. Van-e lehetőségünk arra, hogy a megyebeli lakosság 18. századvégi lélekszámára, azon belül pedig nemzetiségi és vallási megoszlására korabeli forrást találjunk, s utóbbiakból a megye településein tevékenykedő egyháziak (a latin nyelvű forrásokban általában egységesen parókusnak nevezett római katolikus plébánosok, református és evangélikus, a magyar nyelvű forrásokban prédikátornak nevezett lelkipásztorok, és görög katolikus parókusok) állapotára, vagyoni helyzetére, netalántán jövedelmére következtethessünk. A választ hitelesebbé tehetné, ha olyan forrást találhatnánk, amely megyei szintre kiterjedve, de vallási elfogultság nélkül adna választ kérdéseinkre. Szerencsére Zemplén megyében akad olyan forrás, nem is egy, amely – bár esetenként hiányosan, adatfelvételében sokszor következtetlennül – több-kevesebb betekintést enged az egyes településeken lakó egyháziak viszonyaiba. Legpontosabban az egyházi személyek lélekszámát ismerjük, hiszen a II. József által elrendelt népszámlálásban ők külön rovatot kaptak.² Számuk Zemplénben az 1780-as

¹ Készült az OTKA NKFI K 120 197. sz. pályázat támogatásával.

² DANYI-DÁVID 1960. Zemplén megye adatai a 272–285. lapokon.

évek végén 363 fő volt, a 209 791 lakosnak mindössze 0,17%-a. (A férfiaknak – 106 736 fő – 0,34%-a. (Csak összehasonlításként: a 4948 nemes a férfilakosságnak 4,63%-át tette ki.) A viszonylag alacsony számot persze indokolhatja az is, hogy egyházi szempontból a megye nem tartozott az ország kiemelkedő jelentőségű régiói közé. Püspöki székhelye a területén egyik vallásnak sem volt, az itt található római katolikus szerzetesrendi házak többségét pedig éppen II. Józsefnek a kolostorokat feloszlató rendelete következtében kellett bezárni. De a népszámlás más okból sem elégítheti ki kíváncsiságunkat. Ismert (és publikált) adataiból, amelyek községenként adják meg az egyháziak számát, az mégsem derül ki, hogy mely vallást képviselték.

A népszámlálás szükségszerűségével szemben mégis találhatunk egy olyan – ugyancsak nem ismeretlen, nyomtatásban is kiadott, gyakran használt – korabeli forrást, amelyben feltüntették az egyes települések lakóinak vallását, és – a korabeli források közül egyedül – a nemzetiségét is. Készítését 1773-ban az udvari kancellária rendelte el. A *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum*³ azt tüntette fel, hogy milyen nyelven beszélt az adott településen lakók többsége, és melyik vallás híveinek volt benne parókiája. Zemplén megyei használatát persze megnehezíti, hogy a megye 444 településéből mindössze 411 szerepel benne. Egy részük a szomszédos megyékhez közeli területeken fekszik, a Varannói Kerület több települése is Sáros megye, a Szinnai Kerület pedig Ung szomszédságában, de végül ezek a településeket azon megyék összeírásában sem találjuk. Mindössze két falu – Csernyina és Sztaskóc – nevével találkozunk a Sáros megyei összeírásban, és így elképzelhető, hogy a Zemplénben hiányzó települések adatait találtuk meg, de az sem zárható ki, hogy azonos nevű, mégis különböző falvakról van szó. (Ilyenek Zemplén megyén belül is akadnak: Orosz Bisztra, Orosz Hrabóc, Porubka stb.) A *Lexicon* felhasználását ugyanakkor egy másik ok is nehezíti. Etnikailag vegyes lakosságot ugyanis meglehetősen ritkán említ. Az egyes települések lakosságának számokkal kifejezett összetételére nézve tehát nem kapunk belőle tájékoztatást. A felsorolás egy-egy település, és rajta keresztül valamely tágabb térség lakosai többségének nemzetiségi hovatartozására mégis mindenképpen alkalmas.

A *Lexicon*ból hiányzó települések etnikai összetételéről Fényes Elek háromnegyed évszázaddal később, az 1840-es években keletkezett *Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben* c. munkájából kaphatunk árnyaltabb képet.⁴ Mivel a 18–19. század fordulójára a töröktől visszafoglalt országrészbe irányuló jelentős népességvándorlás befejeződött, vagy legalábbis lelassult, a *Lexicon*ból hiányzó települések etnikai hovatartozásában elfogadhatjuk Fényes Elek adatait. Az ő munkájából származó kiegészítéseket figyelembe véve a 18. század végén a megye 444 települése között 112 magyar, 158 szlovák, 170 rutén, 3 német és 1 cseh többségű helységgel számolhatunk. Azt azonban, hogy az egyes településeken belül etnikailag hogyan oszlott

³ *Lexicon universorum*... 1920.

⁴ FÉNYES 1844. Zemplén megye adatai a III. k. 382–455. lapjain.

meg a lakosság, Fényes Elek munkájából sem tudjuk meg. Azokra az etnikai szórványokra pedig, amelyekkel megyszerte több településen is találkozhatunk, de egyetlen helységben sem voltak többségben, egyáltalán nem találunk adatokat. Pedig Fényes Eleknek voltak konkrét forrásai a lakosság nemzetiségi megoszlására, mert csak ezek alapján tudta megadni a megye lakosságának összesített megoszlását, bár ezek a részadatok végül kimaradtak a nyomtatott munkából. A szerző által felhasznált, de a kötetben nem részletezett adatok összesítése szerint a 19. század közepén a megye 274 685 főre emelkedett lakosságából 101 023 fő (36,8%) volt magyar ajkú, 88 918 fő (32,4%) rutén, 67 173 fő (24,4%) szlovák, 14 619 fő (5,3%) zsidó, 2700 fő (1%) német, végül 242 fő (0,1%) görög.⁵

A lakosság etnikai megoszlásánál pontosabb adatokat találhatunk Fényes Elek munkájában a lakosság vallási összetételéről. Adatai szerint a megyében a 19. század közepén 95 855 római katolikus (a lakosság 35%-a), 97 156 görög katolikus (35,3%), 59 762 református (21,7%), 7051 evangélikus (2,6%), 14 619 izraelita (5,3%) és 242 görög keleti (pravoszláv, 0,1%) vallású lakos élt. Az etnikai összetétel bemutatásának nagyvonalúságával ellentétben azonban ez esetben az egyes vallások híveinek 19. század közepi településenkénti részadatait is megtaláljuk.

A hatóságokat a 18. század vége felé még kevésbé érdeklő etnikai összetétellel szemben már ekkor is több figyelmet fordítottak a vallási megoszlásra olyan korabeli forrásokban, amelyek kitértek az egyes településeken lakó egyházi személyek vagyonára, jövedelmeire is. Persze ezek a források sem minden esetben szolgáltatnak elegendő adatot témánk számára. A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés anyagában például alig találunk az egyháziakra vonatkozó részleteket.⁶ Az ekkor készült tabellák nemcsak településenként, hanem azokon belül, a földbirtokosokhoz rendelve sorolták fel az úrbéres lakosság (gyakorlatilag az egész a parasztság) tagjait, szántóföldjeiket és legelőiket. Megnevezték a rájuk háruló földesúri terheket, az évi egy forintos árendát, a heti robotot és néhány alapvető természetbeni szolgáltatás (fonott kender, vaj, tojás) nagyságát. Bár az összeírás kutatóink gyakran használt forrásai közé tartozik, számunkra nem is hitelességének esetleges hiánya, hanem a benne található anyag csekélyisége miatt használható korlátozottan. Az egyházaknak az egyes falvakban szolgálatot teljesítő tagjaira ugyanis nem volt jellemző, hogy jelentős számú úrbéréssel rendelkeztek volna. A megyében mindössze nyolc településen jegyezték fel, hogy a plébánosnak vagy a parókiának birtoka lett volna. Valamennyijük a római katolikus egyházhoz tartozott, s ezek közül is csak ötnek volt alárendelve (töredék) telek és jobbágy. A további három „birtokos” földesurasága néhány – szántófölddel egyáltalán nem bíró, vagy parcellájával a telki állomány alsó határát ($\frac{1}{8}$ telek) el nem érő – zsellérre korlátozódott.

⁵ Uo. III. 391.

⁶ A Zemplén megyei úrbérrendezés forrásai több levéltárban is hozzáférhetők, bár sehol sem teljességükben. Többségük: MOL Helytartótanácsi Levéltár, Urbaria C 3250 – C 3265, a hiányzó adatok jelentős része pótolható a ZmL anyagából: IV-A 2001/b. Loc. 66–75. Az úrbérrendezés anyaga néhány éve nyomtatásban is hozzáférhető: FÓNAGY 2013. A Zemplén megyére vonatkozó rész az I. kötet 677–705. lapjain.

Részben hasonló korlátok – ezúttal a jelentősebb saját birtok (föld) hiányán túl a meglévő adatok következtetlenségei – akadályozzák a II. József korabeli kataszteri felmérés anyagának használhatóságát is. A megyék nemessége által másutt teljesen megsemmisített összeírásnak Zemplén megyében szerencsésen fennmaradt a szántókra vonatkozó része.⁷ Úgy látszik azonban, hogy az összeírók nem kaptak egyértelmű utasítást a helyi egyháziak földjeinek összeírására, mert azokat nem minden kerületben írták össze, ahol pedig megtették, ott nagyságát következtelenül, hol a nemesi, hol a paraszti szántóhoz számolták. Egyáltalán nem írtak össze szántót a Gálszécsi és a Papini kerületben, meglehetősen keveset a Terebesi (összesen 23 kataszteri hold) és a Szinnai (5 kh) valamint a megye legdélebbi kerületében, a Szerencsiben (37 kh). A meglévő adatok szerint a helyi egyháziak a megyében 2437 kataszteri hold 256 négyszögöl szántóval rendelkeztek. Ebből a római katolikusok 42 faluban 929 hold 944 négyszögölnyit, a reformátusok 14 faluban 157 hold 736 négyszögölt, a görög katolikusok 67 faluban 1315 hold 496 négyszögölt, az evangélikusok 2 faluban 40 hold 183 négyszögölt mondhattak magukénak. A hiányok ellenére bizonyos általánosságok így is megfigyelhetők. A katolikusok a megye 12 kerületében rendelkeztek szántóval (a két teljesen hiányzó kerületen túl a Szinnai kerületben sem). A reformátusok szántóbirtoklása a megye 9 délebbre fekvő kerületére szorítkozott, Homonnától északra már nem volt szántójuk. A legtöbb településen a görög katolikusoknak volt szántójuk, egyes kerületekben kifejezetten jelentős számú faluban. A Varannói kerület 39 falujából 15-ben, a Sztropkói 41 falujából 23-ban. Végül: míg a *Lexicon* egyedül Pazdicson említett evangélikus parókiát (ahol egyébként az egyháziak közül csak a református lelkész birtokában tüntettek fel szántót), addig az evangélikusoknak Mernyiken és Mihalkón volt szántójuk.⁸

A nemzetiségi adatok elnagyoltságával szemben a *Lexicon* feltűntette, ha egy településen több vallásnak is volt parókiája. Az összeírás szerint a megye 268 parókiát számlált. Mivel 17 településen több egyház parókiája is tevékenykedett egymás mellett, a *Lexicon* voltaképpen csupán 241 településen jelzett papot vagy lelkészt. Legnagyobb számban a görög katolikus egyház közösségei szerepeltek, 141 tétellel. Az összeállítás további adatai szerint a katolikusoknak 66 plébániájuk (és további két településen adminisztrátoruk), a reformátusoknak 60 lelkészségük volt. Az egyes vallások parókiái persze nem arányosan oszlottak meg a megye területén belül. Megoszlásukat az **1. sz. táblázat** mutatja be.

⁷ ZmL IV-A 2003/b. Nemesi ingatlanok felmérése terményadózási céljaira. 1789–1790. 96. és 97. kötet. Közölve: BARTA 2015. 290–350.

⁸ Bár az egyes falusi egyháziak birtokai között igen nagy volt az eltérés, mégis érdemes a meglévő adatok alapján kiszámítható falunkénti átlagokat is bemutatni. Római katolikusok: 24 kat. hold, reformátusok 11,6 hold, a görög katolikusok 18,4 hold, az evangélikusok 13,3 hold.

1. táblázat

	Kerületek neve	Település szám	Parókiával rendelkezik	Parókiák száma	Római katolikus	Református	Görög katolikus	Evangé- likus
1	Szerencsi	21	15	17	3	13	1	0
2	Tokaji	10	7	13	5	7	1	0
3	Pataki	14	6	11	4	4	3	0
4	Királyhelmei	26	11	11	1	9	1	0
5	Zétényi	24	12	12	2	6	3	0
6	Újhelyi	28	13	17	3	10	4	0
7	Gálszécsi	26	21	27	10	6	11	0
8	Terebesi	26	16	18	7	4	7	0
9	Sókúti	20	14	15	6	0	9	0
10	Homonnai	45	14	16	6	1	8	1
11	Varanói	39	23	22	9	0	13	0
12	Sztropkói	41	36	36	3	0	33	0
13	Göröginyei	33	16	16	4	0	12	0
14	Papini	44	21	21	2	0	19	0
15	Szinai	47	16	16	1	0	15	0
	Megyei összes	444	241	268	66	60	141	1

Az említett – nyomtatásban is hozzáférhető – források mellett azonban a 18–19. század fordulójára egy további, ezúttal kiadatlan korabeli összeírással is rendelkezünk, amely részletesebb bepillantást enged a papok és lelkészek társadalmi helyzetébe, megítélésébe és jövedelmeibe is. Az 1800-ban készített felmérés abból a célból született, hogy rendszert dolgozzon ki a franciák ellen folytatott háború miatt a lakosságra kivetett hozzájárulás (adó) felosztására.⁹ Ennek érdekében a hatóságok igyekeztek a lakosság minden jövedelmét felmérni, s ennek arányában elosztani a terheket. Az összeírásból egyedül a jobbágyág maradt ki, hiszen az ő adókötelezettségüket az évenkénti rendszerességgel összeállított dicális összeírások alapján állapították meg. Ha az összeírásban mégis találunk jobbágyokat és zselléreket (társadalmi állásukat az összeírók szigorúan feltüntették), akkor ők olyan, nem úrbéres jellegű jövedelmeik alapján kerülhettek be, amelyek alapján a jobbágyi terheket meghaladó hozzájárulást vetették ki rájuk. Az összeírásban alkalmazott szigorú elkülönítés egyébként inkább a továbbra is adómentességet élvező nemesek kiváltságainak hangsúlyozása miatt lehetett fontos. Az összeírók persze igyekeztek nem kihagyni belőle a társadalom egyetlen tagját sem, több más csoport – mint például az uradalmi tisztviselőké, a mesterembereké, a molnároké, az árendásoké

⁹ Az 1800. évi jövedelemösszeírás eredményét két változatban is megőrizték. A hozzájárulásra kötelezetteket ABC rendben felsoroló vaskos kötet (ZmL IV-A 2005/e, *Liber obtingentialis*... 1800) az egyháziak adatait tekintve nem teljes. A másik, a településenkénti, azon belül személyekre lebontott összeírás (uo. Nemesi birtokok és jövedelmek összeírása járasonként, 1800) teljesebb, de használata ennek sem egyszerű. Benne ugyanis nem különítették el az egyháziakat, így a különféle vallások parókusaira vonatkozó adatokat az esetenként meglehetősen hosszú névsorokból külön-külön kell kiválogatnunk. Az egyháziak elkülönítése egyébként a nagyobb rendszerességgel összeállított *Liber obtingentialis*-ból is hiányzik, az egyháziak foglalkozását csak a nevükhöz illesztett kiegészítésből ismerhetjük meg.

(bérllőké) – mellett így kerültek bele egyháziak is. Az összeírás adataiból tudjuk kiegészíteni, pontosítani a *Lexicon*ból származó ismereteinket.

Ami a *Lexicon* és a hozzájárulásra kötelezettek adatainak első összevetéskor kiderülhet, az az, hogy utóbbiban a parókusok és lelkészek száma a két katolikus (római és görög) egyház esetében alacsonyabb maradt, mint ahány településen a *Lexicon* parókiáról tudósított. A *Lexicon* szerint a római katolikusoknak a 66 parókiával rendelkező településen mindössze 46 plébániájuk volt, igaz, e plébániákon 19 egyéb alkalmazottjukkal (kántor, orgonista stb.) összesen 65 főt írtak össze, a 141 görög katolikus parókia közül csak 117 településen találtak parókust, de a 74 egyéb alkalmazottal együtt e falvakban összesen 191-en álltak görög katolikus egyházi alkalmazásban. A két protestáns egyház szolgálattevőinek a számát ezzel szemben 1800-ban magasabbnak találták a *Lexicon*énál, a reformátusoknak a 60 lelkészséget meghaladóan 75 lelkészük és 17 egyéb alkalmazottjuk (összesen 92 fő), az evangélikusoknak 1 helyett 5 lelkészük és 1 további alkalmazottjuk volt. A két legtöbb hívővel rendelkező egyház esetében a parókusok alacsonyabb számában azon túl, hogy nem minden településen tevékenykedett pap vagy lelkész, még az is közrejátszhatott, hogy többen közülük több településen is szolgáltak, s így több településen is feltüntették nevüket a jövedelemszerzők között, számításainkban azonban csak egyszer szerepelhetnek. A református lelkészek magasabb száma viszont azt igazolja, hogy nem református többségű településeken is szolgáltathattak prédikátor.

A jövedelmek számbavétele – 17 kategóriát felállítva – viszonylag pontos előírások alapján történt. A jövedelmi forrásokban nagyjából négy csoportot elkülönítve, helyet kaptak 1. a paraszti járadékokból közvetlenül származó bevételek (külön a jobbágyoktól, két különböző kategóriában a zsellérektől és a házatlan zsellérektől befolyó jövedelmek), 2. a földesúri saját gazdaság (a sajátkezelésű majorság) jövedelmei, 3. az ún. kisebb királyi haszonvételek (nyolc külön csoportban) és 4. a szőlőjövedelmek (újabb három csoportban). A jövedelmeket az összeírás nem pénz formában tüntette fel, hanem fiktív telkekre (*sessio*) átszámítva. Valamennyi kategóriában egységesen 24 rajnai (rhénes) forint bevételt tekintettek egy teleknyi jövedelemnek, annak részét pedig általában nyolcadokban fejezték ki, azaz 3 rajnai forint jövedelem tett ki $\frac{1}{8}$ sessiót. (Ritkán ennél kisebb hányadokkal – $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ – is számoltak.) A települési listák végén külön szerepeltek azok, akiknek nem a felsorolt kategóriákba sorolható, hanem készpénzbeli jövedelmük volt (bérllők, urasági alkalmazottak). Minden sessionyi (24 forintnyi) jövedelem után meg lehetőségen tekintélyes, 5 rajnai forint 20 krajcár (több mint 20%-nyi) hozzájárulást vetettek ki.

Mivel az összeírás településenkénti változata tartalmazza az összeírtaknak a 17 kategóriába sorolható jövedelmeit (a *Liber obtingentialis*ből ez hiányzik), meg tudjuk állapítani, hogy milyen forrásból származtak ezek a jövedelmek. Összegzését a 2. sz. táblázatban mutatjuk be.

2. táblázat

	Egyháziak összesen	Római katolikusok	Reformátusok	Görög katolikusok
Szántó kataszteri hold 1787-ben	2437,16	929,59	157,46	1315,31
I. Egész telek	134 $\frac{1}{2}$	60 $\frac{7}{8}$	50	23 $\frac{5}{8}$
II. Zsellér	7 $\frac{1}{4}$	3 $\frac{3}{8}$	0	3 $\frac{3}{4}$
III. Háztalan zsellér	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	0
IV. Majorság	43 $\frac{1}{4}$	23 $\frac{1}{2}$	7	12 $\frac{3}{4}$
V. Zsellérföld	0	0	0	0
VI. Supernantia	33 $\frac{1}{8}$	26 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$	4 $\frac{5}{8}$
VII. Korcsmáltatás	29 $\frac{3}{8}$	21 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{4}$	6 $\frac{3}{8}$
VIII. Mészárszék	0	0	0	0
IX. Vám	0	0	0	0
X. Rév	0	0	0	0
XI. Halászat	0	0	0	0
XII. Erdő	$\frac{2}{8}$	0	0	0
XIII. Malom	6 $\frac{4}{8}$	6 $\frac{4}{8}$	0	0
XIV. Vásár	0	0	0	0
XV. Szabad szőlő	28 $\frac{1}{4}$	24 $\frac{7}{8}$	$\frac{5}{8}$	2 $\frac{3}{4}$
XVI. Dézsmás szőlő	4 $\frac{1}{8}$	2 $\frac{3}{8}$	1 $\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$
XVII. Hegyjog	20	20	0	0
Összes jövedelem	307 $\frac{3}{8}$	190 $\frac{1}{4}$	63 $\frac{1}{8}$	54

A helyi egyháziak jövedelmei között tehát – néhány kivételtől eltekintve – nem szerepeltek a kisebb királyi haszonvételek többnyire úrbéres föld birtoklásához kötött (a megyében egyébként sem jelentős jövedelmet biztosító) elemei, mint a vásártartás, a mészárszék tartása, a vám-, rév-, halászat jövedelme. Jelentéktelen nagyságban részesedtek az egyháziak az erdők vagy a malmok hasznából, jelentősebben a korcsmáltatásból. Igazán számottevő a szőlőjövedelem volt, a feltüntetett jövedelmek ötödrésze származott a háromféle szőlő kategóriából. A szőlőből származó jövedelmek felét a szabad szőlők adták.

Az összeírás ezen – konkrét számokra törekvő – része azonban csak az egyházi jövedelmek egy részét tartalmazza. A szokatlan feladat az addig az adó, illetve a járadék fizetése alól felmentett csoportok jövedelmének megállapítása, úgy tűnik, az egyháziak esetében elbizonytalanította az összeírókat. A következetesnek mutató elvek gyakorlatba ültetése során ugyanis hamar kiderült, hogy a falusi papok, lelkészek jövedelmeit nem feltétlenül lehetett a megnevezett 17 kategóriába sorolni, ugyanakkor tisztázatlan maradt az is, hogy az egyházi összeírtaakat valóban kötelezzék-e a másokra, így a nemesekre is érvényes hozzájárulás megfizetésére. Az egyes településeken élő egyháziak jövedelmeit így a legkülönbözőbb formában rögzítették. Ahol azt be tudták, vagy legalábbis megpróbálták besorolni az összeírás szokásos kategóriái közé, sok esetben a már beírt sessio-számot – akár az egyes kategóriákban, akár a jövedelmek összesítésében – egyszerűen áthúzták. Más esetekben konkrétan megnevezték annak – a 17 jövedelmi kategóriába be nem sorolható – forrását. De még a kategóriabesorolást sem követhette mindenütt a hozzájárulás kivetése, hiszen a beírt sessio-szám mellett megjegyezhatték, hogy ezt

a jövedelmet a parókus a parókia haszna révén (*in beneficiis parochialis*) vagy fizetségként (*in salario*) élvezte. Az ilyen számszerű beírásokat legtöbbször az első, a jobbágyoktól származó jövedelem kategóriájában találhatjuk. A valósághoz közelebb állónak számíthat, amikor a parókus jövedelmét a IV. oszlopban, azaz a földesúri sajátkezelésű földek (*curia*), vagy a VI., a telken felüli földek (*supernatantia*) oszlopában tüntették fel. Előbbiek elfogadhatóságáról egyébként a II. József korabeli kataszteri összeírás említett, sajnos elég gyér adatai alapján győződhetünk meg. Különleges eseteket is találhatunk. Vámosújfaluban Dorozsmay Mihály tolcsvai orgonistának például a majorságból származó $\frac{1}{2}$ teleknyi jövedelmén túl malomból (XIII. oszlop) is származott 2 és fél teleknyi jövedelme (*percipit ex molam*). (Ez utóbbi tétel összege persze át van húzva, és a majorsági jövedelemmel ellentétben nem is szerepel a *Liber obtingentialis* könyvben. Ezen könyv hiányossága elsősorban abban mutatkozik, hogy a falunévsorokban áthúzott jövedelmeket nem tüntette fel.) Kis Géresen Papp József református lelkésznek az I. oszlopban feltüntetett, de áthúzott $4\frac{4}{8}$ sessio jövedelmén kívül Gerepse pusztán sajátkezelésű földből (IV. oszlop) $\frac{1}{8}$ sessio jövedelme is volt. Sátoraljaújhelyen Kecskeméthy János református lelkésznek a fizetésén és a stólán (100 rhénes forint) kívül saját jogon (*proprio iure tenet*) korcsmáltatásból (VII. oszlop) $1\frac{7}{8}$ sessio jövedelme is volt. Újhely másik református lelkészének, Czákó Istvánnak a jövedelme ugyanennyi volt, de neki nem volt saját jogú jövedelme. Az 1800. évi összeírás fiktív jövedelem megállapításaival szemben tényleges bevételt a gyakran szereplő szőlőjövedelmek (dézsmás vagy szabad szőlő) oszlopában szereplő számok tükrözhettek. A névsorokban szőlőből származó jövedelmükkel gyakran szerepelnek egyházi állású extraneusok, akik esetében – miután ezen jövedelmüket saját jogon élvezték – a sessiók száma nincs áthúzva.

Az egyháziak jövedelmeinek nagy csoportját azonban végül nem sorolták be az összeírásban feltüntetett kategóriák közé. Ilyenkor az összeírók nemcsak a jövedelem forrásának megnevezésével igyekeztek kötelezettségüknek eleget tenni, hanem rendszerint összegszerűen is megadták annak mértékét, akár pénzben, akár terményben. Többször előfordult, hogy ha mégis megpróbálták besorolni a megadott kategóriák közé, akkor feltüntették, hogy milyen összeget számították át sessióba. Utalhattak a hagyományos világban a papok és lelkészek javadalmazását alapvetően biztosító konkrét egyházi szolgáltatásokért (keresztelésért, esketésért vagy temetésért) járó fizetségre (stóla). Ha ez kizárólagos jövedelem volt, megjegyezték, hogy az érintettnek emellett más jövedelme nem volt. Szilvásújfaluban Fekete István református lelkész a falusi parókia után nem jutott más haszonhoz, mint amit a stóla után kapott (*extra fundum inter villanum parochialem nulla beneficiis gaudet, unice ex stolaribus subsistit*). Az északi kerületek görög-katolikus falvaiban a lelkész jövedelmei között gyakran tüntették fel a házaspárok által fizetendő párbért (más néven ágybért) és a püspöktől származó jövedelmet (*lecticalis et episcopalis proventus*). Találunk olyan eseteket is, amikor az egyházi személy tényleges pénzjövedelme (fizetése, *salarium*) összege került a listára. Olaszliszván Tóth István református lelkésznek az áthúzott $\frac{2}{8}$ sessio jövedelme mellett (fele supernatantiából, fele szőlőből származott) 66 rhénes forint 40 krajcár jövedelme is volt. Kis

Kövesden Sárkány József református lelkész neve mellett 70 rhénes forint jövedelmet (*proventus*), Nagy Kövesden Gáspár István református lelkész neve mellett 40 forint fizetséget tüntettek fel. A pénzjövedelmekkel feltüntetett egyháziak között kivételesen néhány zsidó rabbit is találunk, akiknek fizetését a zsidó közösség biztosította. Nagymihályon Moyses rabbi névleges fizetségként (*titulo salarium*) 50 Rfrt-ot kapott. A zsidók egyébként szinte kivétel nélkül bérlőként kerültek be az összeírásba, legfeljebb a népesebb zsidó közösségek tagjai között találunk mesteriséghez kötődő foglalkozásúakat, mint pl. zsidó mészáros (sakter).

Ha szükség volt rá, az összeírók az eltérő eredőjű, eltérő jellegű jövedelmeket azonos személy esetében is igyekeztek elkülöníteni. Király Helmeceen Lupes Ádám parókus esetében az első (jobbágyi jövedelmek) oszlopában kétféle mennyiség is szerepel: egyszer egy áthúzott 2 sessiónyi fizetség (*in salario et deputatio*), majd egy másik 10 $\frac{1}{8}$ teleknyi, ezúttal áthúzás nélkül. A *Liber obtingentialis*ban csak ez az utóbbi szerepel, valószínűsítve azt, hogy ez a parókus magánjövedelme volt. Lupes parókusnak egyébként a jobbágyi jövedelmeken kívül még szabad szőlőből származott $\frac{1}{8}$ teleknyi jövedelme. Olasziban Szendrey István református lelkész ugyancsak $\frac{1}{8}$ teleknyi szabad szőlőből származó jövedelme mellett kapott 26 köből terményt (*fruges*). Más javadalmazással esetében nem számoltak (*dotatio parochialis nulla*).

A terményben kifejezett jövedelem legtöbbször köbőlben (*cubulus*) megadott gabonaféle (*avena* = zab, *siligo* = rozs), vagy hordóban (vas) megadott bor formában jelentkezett. A gabona mennyisége 5 köböltől akár 36 köbölig terjedhetett, általában megjegyezve rögzített voltát (*in fixo*). (A 36 köből Ublyán fordult elő a görög katolikus parókus jövedelmeként, fele rozs, fele zab formában.). A bor esetében általában csak egy hordóról esett szó. A parókusnak persze lehetett több forrásból származó jövedelme is. Hotyán Farkas István református lelkésznek az I. oszlopban feltüntették rögzített $\frac{1}{4}$ sessiónyi jövedelmét, továbbá 12 forintot pénzben, egy hordó bort, 18 köből rozsot, és még egyszer egy hordó bort, amit a hívek adtak össze. A Papini kerületben a papok neve mellett a negyedes jövedelem is feltűnik, nyilván utalva a tized helyben maradó egynegyedére.

Ha persze a felsorolt jövedelmeket összevetjük, komoly aránytalanságot tapasztalhatunk. A pénzben és természetben megadott jövedelmek nagysága ugyanis jócskán meghaladta a fiktív sessiókét. Olaszliszkán Tóth István református lelkész jövedelmei között $\frac{2}{8}$ sessiót tüntettek fel, fele supernatantiából, fele szőlőből származott, együttes értéke 3 rajnai forintot tett ki. De volt 66 forint 40 krajcár fizetése is, huszonkétszerese a sessióban kifejezett jövedelmének. Kis Kövesden az említett Sárkány József református lelkész 70 rhénes forintja nagyjából három sessiónak, Nagy Kövesden Gáspár István református 40 forintja közel két sessiónak felelt volna meg. Az egyháziak kivétele a katonai hozzájárulásra kötelezettek közül azt is eredményezte, hogy az összeírók valóságos jövedelmüket általában meg sem próbálták a 17 jövedelmi kategória nagyságával kifejezni.

A pozitív bejegyzéseken túl az összeírásban igen gyakoriak azok a megjegyzések, amelyek bármiféle konkrét papi/lelkészi jövedelem meglétének hiányáról szólnak. Sok egyházi személy mellett szerepel, hogy vagyontalan, összeírásra való

dolga nincs (*impossessionatus, conscribi non potuit*), esetleg nem is saját házában lakik (*habitat in alieno*). Groteszknek tűnik, amikor Tolcsván Putnoki Dániel „lelkészjelölt” (*candidatus minister*) vagyoni állapotát úgy fejezik ki, hogy könyveken kívül semmilye nincs (*praeter libros nihil habet*). Szomorúnak tekinthető az, hogy Repejón Dorányi Pál görög katolikus parókusnak a majorsági oszlopban feltüntetett, egyébként áthúzott $1\frac{5}{8}$ sessionyi jövedelmét azzal egészítették ki, hogy vagyona egy végzetes (*fatale*) tűzvész miatt teljesen elveszett, s emiatt kellett kihagyni a jövedelemszerzők közül.

A 3. sz. *táblázatban* a négy domináns vallásnak az 1800. évi összeírásban jövedelemmel feltüntetett papjai számát tüntetem fel, továbbá azokét, akiknek – legalábbis az összeírás szerint – nem volt érdemleges jövedelme.

3. táblázat¹⁰

	Kerületek neve	Római katolikus		Református		Görög katolikus		Evangélikus		Összes	
		Jöved.-mel	Jöved. nélkül	Jöved.-mel	Jöved. nélkül	Jöved.-mel	Jöved. nélkül	Jöved.-mel	Jöved. nélkül	Jöved.-mel	Jöved. nélkül
1	Szerencsi	0	2	1	10	1	1	0	0	2	12
2	Tokaji	3	1	0	5	1	3	0	2	4	11
3	Pataki	4	0	5	5	3	1	0	0	12	6
4	Királyhelmei	1	3	4	8	0	0	0	0	5	11
5	Zétényi	2	0	11	0	5	0	0	0	18	0
6	Újhelyi	3	1	10	4	5	0	0	0	18	5
7	Gálszécsi	6	1	2	3	3	0	0	0	11	4
8	Terebesi	2	2	5	1	4	4	0	0	11	7
9	Sókúti	2	0	0	0	5	0	0	0	7	0
10	Homonnai	3	0	2	0	8	1	1	0	14	1
11	Varanói	5	0	0	0	14	0	2	0	21	0
12	Sztropkói	0	0	0	0	13	0	0	0	11	0
13	Göröginyei	0	0	0	0	10	0	0	0	10	0
14	Papini	3	0	0	0	14	2	0	0	17	2
15	Sinnai	2	0	0	0	19	0	0	0	21	0
	Összes	36	10	40	36	105	12	3	2	184	60

Feltűnő, hogy a Beszkidek hegylábai alatt fekvő, csekély lakosságú kis települések közül milyen sokban élt pap, akinek munkáját – megint csak nagyobb számban – segítette kántor. (Utóbbiakat a táblázatban mellőztem.) A két személy egyébként rokoni, sőt apa-fiúi kapcsolatban is állhatott egymással, amire nemcsak az azonos családnév, hanem az egy-két helyen feltüntetett konkrét megjelölés is utal (ki-mondva, hogy a kántor a pap fia, másik helyen, hogy a kántor azonos neve az idősebb jelzővel van elválasztva a papétól).

¹⁰ A táblázat nem teljes, hiszen a megye északabbi kerületeiben (Sókúti, Varanói, Sztropkói, Göröginyei) teljesen mellőzték a helyi egyháziak jövedelmeinek összeírását. Ezek a hiányok azonban mégsem derülnek ki belőle egyértelműen, mivel ennek kerületi beosztása nem felel meg az 1800. évinek. A többi összeírás eredményeivel való összehasonlíthatóság érdekében ugyanis valamennyi táblázatban a kataszteri összeírás idején érvényes beosztást alkalmaztam.

Nagyjából egy évtizeddel ezelőtt, amikor az MTA Történettudományi Intézete készített tisztelegő kötetet Péter Katalin professzor asszony számára, abba magam is írtam tanulmányt *Egyházi földbirtokok és jövedelmeik Zemplén megyében a 18. század végén* címmel. Az a munka azonban akkor csak CD formátumban jelenhetett meg, így a kutatók számára kevésbé hozzáférhető. Jelen tanulmányom mégsem annak az ismételése. Az utóbbi évtizedben ugyanis Zemplén megyei anyagom örvendően gyarapodott, két kötetem is megjelent a témakörből, az elsőben külön fejezetet szentelhettem az egyháziak jövedelmeinek. Újabb számításaim nyomán az egyháziak jövedelmeire vonatkozó megállapításaim érdemben nem változtak, ha a számok bizonyos fokig módosultak is. Pontosságukban persze ma már nem vagyok annyira bizonyos, mint tíz évvel ezelőtt. Az 1787. és az 1800. évi összeírások mégsem nélkülözhetők, hiszen bennük nemcsak az egyes vallások egyházközségeinek és parókusainak számára találunk adatokat, hanem jövedelmeik forrására is tudunk következtetni.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL OL, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár, Urbárialia C 3250 – C 3265

Magyar Nemzeti Levéltár B.A.Z. Megyei Levéltára, Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár
IV-A 2001/b. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214–1850. Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratok Loc. 66–75. Urbérrendezési tabellák.

IV-A 2003/b. Nemesi ingatlanok felmérése terményadózás céljaira. 1789–1790. 96. és 97. kötet.

IV-A 2005/e. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553–1848 (1852). Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások 1664–1841. 1. és 4. doboz. Nemesi birtokok és jövedelmek összeírása járasonként, 1800. valamint Liber obtingentialis Insurrectionis 1800 anni.

BIBLIOGRÁFIA

BARTA 2009

IFFJ. BARTA János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” (*Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén*) Debrecen, 2009, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.

BARTA 2015

IFFJ. BARTA János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” II. *Adatár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez*. Debrecen, 2015, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.

DANYI-DÁVID 1960

DANYI DEZSŐ-DÁVID ZOLTÁN (szerk.): *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. Budapest, 1960, Statisztikai Kiadó Vállalat.

FÉNYES 1844

FÉNYES ELEK: *Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. Pest, 1844, Trattner és Károlyi nyomtatása.

FÓNAGY 2013

FÓNAGY ZOLTÁN: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*. I–II. Budapest, 2013, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Lexicon universorum... 1920

Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum anno 1773 officiose confectum. (A Magyar Királyság minden lakott településének tára) Budapest, 1920, A Magyar Békeküldöttség Kiadása.